

Бугайова Наталія Михайлівна, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ І ЦЬКУВАНЬ У КІБЕРПРОСТОРИ

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій розширив можливості кіберзлочинців, які тепер використовують для нападів на своїх жертв віртуальну мережу інтернет. За даними досліджень Бедфордського університету, кіберпереслідування у останні роки стало більш поширеним явищем, ніж фізичне переслідування [5].

Кіберпереслідування – це використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для цькування окремих осіб або груп людей, яке являє собою систематичне, психологічне насильство, що застосовується до жертви переслідування: приниження її честі та гідності через поширення у віртуальному просторі завідомо неправдивої інформації, чуток, пліток і компрометуючих матеріалів, що містять глузування, провокації, прямі образи, залякування, погрози та насильство з боку кіберпереслідувача, які повторюється протягом тривалого часу. Мета кіберцькування та кіберпереслідування – нанесення максимальної психологічної шкоди жертві. Найбільш поширеними видами кіберпереслідування є кібермоббінг, кібербулінг, кіберсталкінг, кіберхарасмент, кібергрумінг, тролінг і грифінг.

Для кіберпереслідування використовуються: мобільний зв'язок, месенджери, електронна пошта, форуми і чати, соціальні мережі, веб-камери, сервіси відеохостингу, ігрові сайти й віртуальні світи.

Особливості кіберпереслідування і кіберцькування:

1. Цілодобове втручання в особисте життя жертви за допомогою використання технічних і програмних засобів.

2. Використання шпигунських і хакерських програм для злому облікових записів та електронних поштових скриньок, крадіжки паролів доступу до облікових записів і особистої інформації жертви, що зберігається на належних їй інформаційно-комунікаційних пристроях, відстеження IP-адреси жертви, з метою контролю за її мережевою активністю та отримання геолокаційних даних про її місцезнаходження і переміщення;

3. Організація кібератак на інформаційно-комунікаційні пристрої жертви за для нанесення їй матеріальної та моральної шкоди.

4. Відсутність тимчасового і географічного обмеження для кіберпереслідування або кіберцькування.

5. Анонімність і безкарність кіберпереслідувача.

6. Необмеженість аудиторії спостерігачів за цькуванням.

7. Відсутність контролю в мережі інтернет за розміщенням кіберпереслідувачем фото, відео, аудіо і текстових матеріалів, що ображають, принижують та залякують жертву і неможливість їх нейтралізувати або вилучити з інтернет мережі.

8. Складність фільтрації повідомлень, що містять агресивний та образливий зміст.

9. Швидкість поширення інформації в кіберпросторі.

10. Активізація старого і створення нового контенту, неухильне збільшення меж поширення його у кіберпросторі.

11. Використання цифрових технологій та спеціальних програм для обробки візуальної (фото і відео монтаж) і аудіальної (аудиомонтаж) інформації з метою створення контенту, що ображає жертву (наприклад, колажів або відеороликів).

12. Можливість приєднання до кіберпереслідування жертви інших осіб, як не знайомих між собою, так і не знайомих з жертвою, що об'єдналися в глобальній мережі інтернет виключно заради процесу цькування.

13. Кіберсексуальні домагання (в тому числі неповнолітніх осіб).

14. Залучення жертви в протизаконну і протиправну діяльність через інтернет за допомогою обману, залякувань і шантажу.

15. Крадіжка ідентичності переслідувачем з метою нанесення образи і шкоди третій особі нібито від особи жертви.

16. Створення клонів і фейкових облікових записів для посилення психологічної кібератаки на жертву.

17. Розголошення у віртуальному просторі конфіденційної інформації жертви (інтимних фотографій, листувань приватного характеру, адреси проживання, місця роботи або навчання, фінансового стану).

18. Кіберпереслідуванню та кіберцькуванню можуть поступово піддаватися близькі люди чи члени родини жертви, що посилює для неї психотравмуючу ситуацію.

19. Комунікаційна ізоляція жертви – видалення її з груп в соціальних мережах і сервісів миттєвих повідомлень, виключення з ігрового співтовариства, блокування доступу до сайтів, внесення жертви в чорний список, ігнорування дзвінків й таке інше.

20. Спроби контролювати поведінку жертви через загрозу розкриття її конфіденційної інформації або через погрози заподіяння їй шкоди чи застосування насильства;

21. Псевдовіктимізація – подання кіберпереслідувачем його жертви її мережевим знайомим і оточуючим людям в ролі агресора і преподнесення себе в якості жертви. Залучення для доказів «вини жертви» фейкових матеріалів і неправдивої інформації;

22. Здійснення покупок інтимного характеру (наприклад, секс-іграшок), оформлення підписок на порнографічні журнали та замовлення інтимних послуг на ім'я жертви з оформленням доставки замовлень на місце її роботи або навчання;

23. Можливість психологічного впливу на жертву через кіберпростір, застосування до неї психологічних маніпуляцій або вчинення на неї психологічного тиску, керування діями жертви через інтернет.

24. Можливість вчинення кібервбивства за допомогою використання експлоїтів.

25. Перенесення переслідування жертви з кіберпростору в реал (можливість сексуального насильства та фізичного нападу, аж до вбивства).

Наслідки кіберпереслідування та кіберцькування:

1. Психологічні проблеми: виникнення страхів і фобій, панічних атак; розвиток психологічної нестабільності – невпевненості у собі, замкненості, відчуження, безпорадності; негативна зміна самооцінки; погіршення працездатності, порушення пам'яті та зниження концентрації уваги; підвищення вразливості, уразливості, стомлюваності, тривожності, дратівливості, нервозності, конфліктності; втрата мотивації; зниження самоконтролю; невмотивована агресія; розвиток дистресу та депресії аж до суїцидальної поведінки.

2. Соціальні проблеми: виникнення конфліктів у сім'ї, на місці роботи та навчання; порушення комунікативних зв'язків; вимушена зміна місця проживання через страх переслідування; втрата працездатності; втрата соціального статусу; розлади адаптації та соціальна ізоляція.

3. Проблеми зі здоров'ям: порушення роботи органів і систем організму; загострення хронічних захворювань; розвиток безсоння або постійна сонливість, поява нічних кошмарів; порушення апетиту; зниження імунітету; розвиток психічних розладів, психосоматичних, серцево-судинних та ендокринних захворювань; зміна лібідо, аж до фригідності у жінок і імпотенції у чоловіків.

Кібермобінг – форма психологічного насильства у вигляді цькування людини з використанням засобів електронної комунікації для образ, погроз і принижень. Кібермобінг відрізняється від мобінгу тим, що у віртуальному просторі для її жертв не існує безпечних зон, оскільки кіберпереслідувач не обмежений просторово-часовими межами, завдяки анонімності, відчуває себе безкарно і, використовуючи сучасні технічні і програмні можливості, може отримати доступ до інформаційно-комунікаційних пристроїв жертви. Кібермобінг в мережі інтернет, зазвичай ініціює група людей, піддаючи цькуванню одного з учасників своєї групи або випадкового користувача.

Кібербулінг – одна з форм переслідування, залякування, психологічного цькування підлітків, рідше дітей молодшого віку за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій – інтернету, мобільних телефонів і інших цифрових пристроїв. Іноді для цієї мети створюються цілі сайти, на яких розміщуються компрометуючі матеріали на дитину, що переслідується, або онлайн слем-буки – віртуальні зошити, де учні та студенти публікують рейтинги та коментарі про своїх співучнів, як позитивного, так і різко негативного, образливого характеру.

Кіберсталкінг – використання інтернету для навмисних переслідувань окремої людини, групи людей чи організації, що повторюються. Найбільш часто кіберсталкери використовують нав'язливе стеження за жертвою, моніторинг її діяльності у віртуальному просторі, збір конфіденційної інформації та викрадення особистості жертви з метою залякування, шантажу і домагань. Найбільша зафіксована тривалість кіберсталкінгу – 20 років. Причиною кіберсталкінгу може бути особиста неприязнь, ненависть до переслідуваної особи, помста, бажання маніпулювати, прагнення до ізоляції жертви. Так само жертва може бути обрана випадково.

Кіберхарасмент – психологічна кібератака, що повторюється, яка спрямована на співрозмовника в мережі інтернет, та проявляється наполегливими образами, утисками, домаганнями і віртуальною агресією. Зазвичай виражається у вигляді числених повідомлень, третюю жертву переслідування, нав'язливих цілодобових дзвінків і розмов принизливого й образливого характеру.

Кібергрумінг – відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, це підготовка дитини до сексуального примусу або комерційної сексуальної експлуатації [4]. Це протиправні дії повнолітньої особи, спрямовані на встановлення за допомогою спілкування через інтернет, довірливих стосунків з неповнолітньою особою з метою схилення її до вступу в сексуальний зв'язок. *Тролінг* – одна з форм соціальної агресії в кіберпросторі, що проявляється в жорсткій соціальній провокації, створенні конфліктних ситуацій, втягуванні в полеміку віртуальних співрозмовників з метою розпалювання скандалу в мережевому спілкуванні. Тролінг може існувати виключно у віртуальних спільнотах, йому притаманні специфічні механізми розвитку збудження, що виражається в лавиноподібній агресії, яка миттєво розповсюджується на більшість учасників конфлікту [3]. *RIP-тролінг* – публікація на меморіальних сторінках людей, що померли, коментарів знущального змісту з метою викликання негативних емоцій у їхніх родичів.

Грифінг – внутрішньоігрове хуліганство – умисне заподіяння моральної та матеріальної шкоди учасникам комп'ютерних ігор. Грифери піддають цькуванню і переслідуванням окремих гравців, пошкоджуючи їх персонажі, блокуючи функції гри та створюючи нестерпні умови для мережевої команди в цілому, з метою настроювання проти них інших членів команди і усуненні цих гравців з ігрового процесу.

Асистований кіберсуїцид – одна з форм психологічного насильства над особою з боку іншої особи, яка доводить жертву до суїциду, в результаті психологічних маніпуляцій або психологічного тиску (наприклад, у «Групах смерті»), та яка керує його діями через інтернет. Крайньою формою прояву кібернасильства є *кібервбивство* – умисне заподіяння смерті іншій людині за допомогою використання бездротового доступу до інтерфейсу через експлойти і втручання в роботу значущих систем та пристроїв, що знаходяться під дистанційним комп'ютерним управлінням [2].

Кіберпереслідування та кіберцькування сприймаються переслідуваними як постійний психологічний стрес, що веде до виснаження захисних сил організму, дестабілізації і руйнування психіки жертви, розвитку депресій і суїцидальної поведінки. Необмежені можливості кіберпростору – анонімність, трансформація «Я-образу», крадіжка ідентичності і таке інше, створюють сприятливі умови для кібернасильства. Із-за особливостей віртуального середовища кіберзлочинці не можуть адекватно оцінювати шкоду, заподіяну ними жертві через кіберпростір, оскільки психологічно сприймають взаємодію з жертвою як з цифровим об'єктом, а не з реальною людиною. Ймовірно, багато кіберпереслідувачів і учасників кіберцькування в реальності не стали б реалізовувати свої задуми, переслідуючи жертву звичайним способом. Саме безкарність і легкість вчинення таких правопорушень у кіберпросторі є провідними у поширенні даного феномену в сучасному суспільстві.

При кіберпереслідуванні та кіберцькуванні, огляд місця події пов'язаний з труднощами, оскільки визначається межами кіберпростору, який має свої унікальні особливості. Проведення якісних судових експертиз при кібернасильстві, також є проблематичним із-за складності постановки грамотних питань експерту зі сторони осіб, що призначають експертизу. Це пов'язано з відсутністю у них спеціальних теоретичних знань та практичного досвіду розслідування даної категорії справ.

Для швидкого реагування в разі розслідування кіберзлочинів, пошуку, збиранні доказів в електронній формі та їх вилученні з подальшим проведенням оперативно-розшукових заходів і призначенні судових експертиз, необхідно серйозне знання сучасних комп'ютерних технологій, особливостей віртуального середовища та впливу кіберпростору на психіку злочинців і їх жертв.

Список використаних джерел

1. Актуальные проблемы уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права. Научные труды кафедры уголовного права. Выпуск 6. – М.: РГУП, 2017. – с.192.
2. Бугайова Н.М. Кримінальний психологічний вплив у злочинах проти особистості в кіберпросторі. / Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: збірник матеріалів конференції. / Київ. ННІ№2 НАВС.– К.: ННІ №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. – 476 с.– С.75-79.
3. Внебрачных Р.А. Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах // Вестник Удмуртского университета. Философия. Социология. Психология. Педагогика. — Ижевск: Удмуртский государственный университет, 2012. – Вып. 1. – С.48-51
4. Насилие над детьми в киберпространстве. Вклад в исследование проблемы насилия над детьми, проводимое Организацией Объединённых Наций. – Бангкок. – ЕСПАТ International, Сентябрь 2005. – с.98.
5. Uni working to help cyberbullying victims URL: <http://www.luton-dunstable.co.uk/University-Bedfordshire-cyberbullying-expert-Dr-Emma-Short-debate-stalking-Oxford-Union/story-21703193-detail/story>